

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

БІБЛІОТЕКА
СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
АНТИЧНА ЛІТЕРАТУРА

КСЕНОФОНТ

■

АНАБАЗИС
ПОХІД 10 000 ЕЛЛІНІВ

Переклад
Олександра Кислюка

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2026

КНИГА І¹

РОЗДІЛ 1

[1] У Дарія і Парісатіди² було двоє синів: старший Артаксеркс і молодший Кір. Коли Дарій занедужав³ і відчув близьку смерть, то зажадав, аби обидва сини були поруч. [2] Старший син саме в той час перебував біля нього, а Кіра було викликано з провінції, де той з волі царя був сатрапом⁴ і стратегом над військами, що проводили свій збір на Кастольській рівнині⁵. Отож Кір вирушає разом із Тіссаферном⁶, якого він мав за друга, та із 300 еллінськими гоплітами⁷ під командуванням парасийця Ксенія. [3] Щойно Дарій помер, як царський трон посів Артаксеркс, а тим часом Тіссаферн звів наклеп на Кіра перед братом, буцімто той зловмишляє супроти нього. Цар повірив цьому й ув'язнив Кіра з наміром скарати на горло, однак на вимогу матері відіслав його назад, у підвладну йому сатрапію⁸.

[4] А Кір, зазнавши небезпеки та ганьби, щойно повернувся у свою область, то вирішив надалі не потрапляти до рук брата, ба більше, докласти зусиль, щоб відібрати в нього престол, до того ж і матір — Парісатіда — сприяла таким намірам, виявляючи до Кіра більше прихильності, аніж до царя Артаксеркса. [5] З усіма, хто приходив до Кіра із царевго оточення, він поводився

так, що, повертаючись, ці люди виявляли до нього більшу приязнь, аніж до царя. Піклувався Кір і про варварів⁹ у сатрапії, маючи на меті створити боєздатне та віддане військо.

[6] А воїнів-еллінів він збирав у глибокій таємниці, з метою зненацька напасти на царя¹⁰. Загони ж найманців Кір створював так. Кожному командирові залоги він наказав вербувати для всіх міських гарнізонів найдосвідченіших пелопоннесців на тій підставі, нібито Тіссаферн збирається напасти на міста. Адже саме в той час усі іонійські міста¹¹, крім Мілета, передані раніше під владу Тіссаферна, перейшли на бік Кіра. [7] У самому ж Мілеті Тіссаферн, передбачивши подібні наміри перейти на бік Кіра, одних заколотників стратив, інших — вигнав з міста. Кір, зі свого боку, прийняв вигнанців під свій захист, зібрав військо й узяв в облогу Мілет з моря й суходолу, намагаючись повернути вигнанців назад. І це стало ще одним приводом для того, аби збирати бойові сили. [8] Відряджаючи ж гінців до царя, Кір вимагав, аби той як брат віддав міста йому, вважаючи, що управлятиме надійніше, аніж Тіссаферн, до того ж і матір схвалювала цю думку. Тож цар не вбачав у цьому якогось підступу, гадаючи, що Кір витрачає кошти на війну з Тіссаферном, і зовсім не журячись із їхніх чвар, тим паче, Кір ретельно надсилав належну данину з міст¹², якими раніше володів Тіссаферн.

[9] Інше військо для Кіра набиралося у Херсонесі, що розташований навпроти Абідоса, і то ось яким чином. Лакедемонєць Клеарх¹³ був вигнанцем. Кір, заприятелювавши з ним, сповнився до нього повагою і дав 10 000 дариків¹⁴. А той узяв золото і набрав за ці кошти

військо, а потім вирушив із Херсонеса і розпочав війну із фракійцями, які проживали по той бік Геллеспонту [Дарданелл], чим став у пригоді еллінам. Тому небезпідставно усі міста, розташовані біля Геллеспонту, охоче давали кошти на утримання солдатів. Причому і Клеарх утримував їх для Кіра в цілковитій таємниці.

[10] Фессалієць Арістіпп, приятель Кіра, зазнаючи утисків на батьківщині від повстанців, приходить до нього і просить дві тисячі найманців із платнею на три місяці, аби з їхньою допомогою придушити бунт. Кір дає чотири тисячі солдатів і грошей на шість місяців та вимагає не припиняти домашні чвари доти, доки йому не дадуть про це знати. Тож і у Фессалії Арістіпп таємно утримував військо для Кіра¹⁵. [11] Своєму приятелеві Проксенові з Беотії¹⁶ Кір велить з'явитися з якнайчисленнішими загонами з наміром іти в похід на пісидійців¹⁷, мовляв, останні начебто влаштовували набіги в його область. А стимфалійцеві Софенету¹⁸ й ахейцю Сократові Кір наказав прибути з якомога більшою кількістю солдатів і вирушати на допомогу мілетським вигнанцям. Ті так і вчинили.

РОЗДІЛ 2

[1] Отож настав час, коли Кір ухвалив рішення збиратися в похід і вигадав для цього підставу, ніби він хоче вигнати з країни пісидійців. Тож немовби супроти них він скликає варварське й еллінське військо. Він віддає розпорядження Клеархові прибути зі своїми загонами й Арістіппові залагодити справи на батьківщині та

спорядити солдатів; Кір звелів також командирові залоги, аркадійцеві Ксенієві, з'явитися з усіма найманцями, окрім тих, які мали охороняти акрополь¹⁹. [2] А ще Кір викликав тих, хто тримав в облозі Мілет, наказав вигнанцям приєднатися до нього, пообіцявши в разі успішного походу негайно повернути їх на батьківщину. Ті з радістю скорилися, бо ж вірили Кірові. Тож у бойовій готовності вони з'явилися до Сард. [3] Туди ж прибув Ксеній, набравши в залогах до 4000 гоплітів, Проксен з'явився, маючи близько 1500 гоплітів і 500 гімнетів²⁰, стимфалієць Софенет привів 1000 гоплітів, ахеєць Сократ — 500 гоплітів, мегарець Пасій припровадив 300 гоплітів і стільки ж пелтастів²¹. Він укупі із Сократом брав участь в облозі Мілета. Отож вони прибули до Кіра в Сарди.

[4] Тиссаферн же, спостерігаючи за такими приготуваннями і вважаючи їх незвичайними як для війни з пісидійцями, у супроводі 500 кіннотників вирушив якнайшвидше до царя. [5] І цар, дізнавшись про Кірові приготування, став теж і собі споряджатися на війну.

Тим часом Кір вийшов із Сард²² з усім зібраним військом. Він долає за три переходи 22 парасанги²³, пересуваючись землями Лідії, і підходить до річки Меандр. На ній, завширшки в кільканадцять плетрів, був наведений міст із кораблів. [6] Після переправи він долає 8 парасангів за один перехід, проходячи землями Фригії до Колоса — багатолюдного, квітучого і великого міста. У самому місті він пробув сім днів. За цей час з'явився фессалієць Менон з 1000 гоплітів і 500 пелтастами, сформованими з долопів, еніанів та олінфійців²⁴. [7] Звідти за три переходи він долає 20 парасангів

до Келен — велелюдного, багатого і великого фригійського міста. Тут у Кіра був палац із великим парком²⁵, що кишив дичиною, на яку Кір, маючи бажання повправлятися ще й у верховій їзді, влаштовував лови. Посеред парку протікає річка Меандр, витoki якої розташовані біля мурів палацу. Сама ж річка перетинає і місто Келени. [8] Розміщується у Келенах й укріплений палац великого царя, розташований поблизу акрополя та джерел Марсія. Ця річка також протікає містом і впадає в Меандр. Її ширина — 25 футів²⁶. Подейкують, що тут Аполлон, перемігши у змаганні з музики Марсія²⁷, зідрав з останнього шкуру і повісив у печері, звідки беруть початок джерела річки, яку, з огляду на це, називають Марсієм. [9] Сюди ж, зазнавши розгрому²⁸ в Елладі, відступив Ксеркс, і, кажуть, тут він спорудив палац й акрополь Келен. Там Кір пробув 30 днів. За цей час з'явився вигнанець, лакедемонєць²⁹ Клеарх, маючи у своєму розпорядженні 1000 гоплітів, 800 фракійських пелтастів і 200 критських лучників. Водночас прийшов сиракузець Сосіз із 300 гоплітами й аркадець Софенет із 1000 гоплітів. Тут, у парку, Кір улаштував огляд і підрахунок еллінського війська, і виявилось, що всього налічувалося 11 000 гоплітами, а пелтастів — близько 2000.

[10] Звідси він пройшов за два переходи 10 парасангів до багатолюдного міста Пельт. Там Кір пробув три дні. Упродовж цих днів аркадець Ксеній, здійснивши жертвоприношення, відзначив Лікейські свята й ігри; нагородою були золоті стленгиди³⁰. Кір також спостерігав за змаганнями. Звідси за два переходи він проходить 12 парасангів до Ринку Керами, багатолюдного міста, розташованого на кордоні з Місією.

[11] Звідти Кір пройшов за три переходи 30 парасангів до багатолюдного міста Кастропедіона. Там він пробув п'ять днів. Кір заборгував солдатам платню більше ніж за три місяці, і вони часто приходили до його намету й вимагали грошей. А Кір відбувався обіцянками і відсилав їх назад і, мабуть, був сприкрений, бо ж не в його вдачі було не розплачуватися. [12] Сюди до Кіра приїхала Епіакса, дружина Сіеннесія, кілікійського царя. Кажуть, вона дала Кірові багато грошей. Адже він одразу ж розрахувався із солдатами, виплативши за чотири місяці. Кілікіянка мала із собою охорону, до якої входили кілікійці й аспендійці. Подейкували, що Кір зійшовся з Епіаксою.

[13] Звідти Кір проходить за два переходи 10 парасангів до багатолюдного міста Тимбрія. Там, обабіч шляху, протікало джерело, назване в честь Мідаса, царя фригійців; тут, кажуть, Мідас упіймав сатира, а вино вилив у воду³¹. [14] Звідти Кір за два переходи пройшов 10 парасангів до багатолюдного міста Тиріейона. Там він пробув три дні. Розповідали, нібито кілікіянка просила у Кіра показати їй військо; той, зі свого боку, охоче погодився і влаштував огляд еллінам і варварам на рівнині. [15] Кір звелів еллінам вишикуватися і стояти у прийнятому в них бойовому порядку³², причому кожен командир мав вишикувати свій загін. Тож солдати вишикувалися по чотири особи у глибину: на правому фланзі перебував Менон зі своїм військом, на лівому — Клеарх і його солдати, середину ж займали інші стратеги³³. [16] Кір спочатку зробив огляд варварам; вони проходили повз нього вишикуваними по ескадронах і полках. Потім він оглянув еллінів, проїжджаючи вздовж шеренг

на бойовій, а кілікіянка — на критій колісниці. На всіх еллінах були мідні шоломи, багряні хітони і кнеміди³⁴, а щити були вийняті із чохлаів. [17] Об'їхавши все військо, він зупинив колісницю перед центром фаланги і через тлумача Пігрета передав наказ еллінським стратегам вийняти зброю і кинути в атаку всією фалангою. Ті віддали наказ солдатам. Відтак за поданим сигналом елліни підняли зброю і пішли в наступ. Потім вони з гучними криками піддали ходу, який перейшов у біг у напрямку до наметів. [18] І тут варварами оволодів жах: кілікіянка втекла до своєї колісниці, а продавці, що перебували на базарі, покидали свої товари і сховалися. Тим часом елліни, сміючись, повернулися до своїх наметів. Кілікіянка дивувалася із блиску і ладу війська, а Кір зрадів, коли побачив, який переполох зчинився у варварів через невтримність еллінів.

[19] Звідси Кір за три переходи пройшов 20 парасангів до Іконіона, прикордонного міста Фригії. Там він пробув три дні. Звідти Кір пройшов землями Лікаонії за п'ять переходів 30 парасангів. Він дозволив еллінам грабувати цю країну як країну ворожу. [20] Звідти Кір відіслав кілікіянку в Кілікію³⁵ найкоротшим шляхом; разом з нею він відрядив і Менона з його загоном. А Кір з рештою війська пройшов землями Каппадокії за чотири переходи 25 парасангів до багатолюдного і квітучого міста Дани. Там він пробув три дні; за ці дні Кір стратив перса Мегаферна, царського скіпетроносця³⁶, і якогось іншого вельможу (з підвладних йому урядовців), звинувативши їх у підступах супроти нього.

[21] Звідти Кір намагався вторгтися у Кілікію³⁷. Туди вела проїжджа дорога, дуже крута і непрохідна

ЗМІСТ

Книга I	5
Книга II	45
Книга III	75
Книга IV	103
Книга V	141
Книга VI	179
Книга VII	210
Примітки. <i>Олександр Кислюк</i>	259